Referat

<u>Referat</u> hər hansı elmi işin, problemin öyrənilməsi və nəticəsi haqqında yazılı şəkildə qısa xülasə, eləcə də müvafiq ədəbiyyat, məxəzlər əsasında müəyyən mövzuda edilən məruzədir. Bir qayda olaraq, elmi məlumat xarakteri daşıyır, əslində lüğəvi mənası latınca "məruzə etmək, məlumat vermək, hər hansı məsələ ilə bağlı, bir və ya bir neçə kitab, monoqrafiya haqqında, ilkin mənbələr əsasında, qısa və dəqiq icmal" deməkdir.

Referat işinin yerinə yetirilməsi müxtəlif mərhələni əhatə edir:

- referat işinin mövzusunun fənn müəllimi ilə razılaşdırılması;
- mövzu üzrə referat planının işlənməsi;
- ədəbiyyat və digər biblioqrafik mənbələr üzrə materialların toplanması;
- materialların təhlilinin sistemləşdirilməsi və komplektləşdirilməsi;
- referatın işlənməsi, hazırlanması və təqdimatı.

Referat mövzusunun formalaşdırılması adının qısa və dürüst ifadə edilməsi ilə başlanır. Referatın planı giriş, əsas mətn, nəticələri əhatə edir və qarşıya qoyulan vəzifələrin həlli mənbələrin düzgün təyini ilə başlanır. Mənbələrlə tanışlıq, mətnə, onun struktutuna baxış, daha diqqətli olmaqla həyata keçirilir, qeydlər aparılır, nəticələrdən asılı olaraq, iş üsulu təyin olunur; əgər mətnin müəyyən fraqmentlərinin öyrənilməsi tələbi qarşıya çıxırsa, onda seçmə üsuldan istifadə edilir.

İşi yerinə yetirən tələbə-magistrantlar konkret fikir bildirmələri üçün mövzuya aid lazımi materialları oxumalı və təhlil əsasında məntiqi nəticələr çıxarmalı, məzmunu icmalda dürüst təqdim etməlidir. Referat faktiki məlumatlar və nəticələr əsasında ixtisas üzrə elmi-təcrübi ədəbiyyatın dərindən öyrənilməsi, müvafiq statistik informasiyaların geniş təhlili əsasında yerinə yetrilir. İxtisaslaşmanın vacib istiqamətlərini özündə əks etdirən referatda verilən məsələyə dair arqumentləşdirilmiş mənbələr tələb olunur; mövzular aktuallıq, praktik əhəmiyyəti

nəzərə alınmaqla, kafedralar, bəzən tələbə-magistrant tərəfindən təklif olunur, bütün hallarda fənn müəllimi və magistr programının rəhbəri ilə razılaşdırılır.

Referatda problemin qoyuluşu, onun işlənməsi elmin, müvafiq təcrübənin aktual inkişaf meyilləri ilə rabitəli şəkildə həllini tapır və bu tələbə-magistrantlardan müvafiq səriştə və bacarıq tələb edir:

- dövri nəşrlərlə müstəqil işləmək;
- konkret materialı seçmək, sistemləşdirmək, təhlil aparmaq;
- təyin edilmiş mövzuya uyğun nəticə və təklifləri formalaşdırmaq;
- fikirləri dürüst və yazılı nitq formasında ifadə etmək.

Referatın dil və üslubunun müvafiq tələbləri vardır: dəqiqlik, məntiqilik, qısalıq, aydınlıq, sadəlik. *Referatın strukturu belədir:* Titul vərəqi. Mündəricat. Giriş. Fəsillər. Paraqraflar, yarımbaşlıqlar və bəndlər. Nəticə. Əlavələr. Bibliografiya (ədəbiyyat siyahısı).

Titul vərəqindən sonra gələn <u>mündəricatda</u> bütün struktur bölmələri planauyğun şəkildə səhifə başlıqlarının yerini bildirən nömrələnmiş formada öz əksini tapır. Referata məxsus növbəti vərəqdə 1,5 - 2 səhifə həcmində <u>giriş</u> yazılır. Referatın əsas hissəsi 2 – 3 paraqrafı (yarımbaşlıq və bəndlər) əhatə edə, bir və ya bir neçə fəsildən ibarət ola, əsas ideyalar məntiqi təqdimatda verilə bilər. Sitat gətirildikdə, rəqəmli material və cədvəllərdən istifadə edildikdə hökmən ilkin mənbələrə və müəllifə istinad olunmalıdır. <u>Əsas hissədə</u> mövzunun açılışı, başlıca tezisləri əsaslandırılır, müzakirə olunacaq məsələ ilə əlaqədar geniş arqumentlər ortaya qoyulur və hipotezlər irəli sürülür. <u>Referatın sonunda</u> tədqiqatın əsas suallarını cavablandıran, əldə olunmuş nəticələr əks etdirilir, həmçinin mövzunun sonrakı perspektiv inkişafını səciyyələndirən istiqamətlərə yer ayrılır.

Referat <u>istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı</u> ilə bitir, kitab və məqalələr, habelə internet saytlarının siyahısı, rekvizitlər əlifba sırası ilə yazılır. Referatın həcmi 20-25 səhifə olmaqla, kompüterdə (format Word) Times New Roman – 1 şrifti ilə çap olunur.

Referatın mətnində istifadə olunmuş böyük həcmli mənbələr ədəbiyyat siyahısında əlifba sırası ilə yazılır və nömrələnir. Referatın mətnində kitaba bir neçə dəfə istinad olunduğu halda, ədəbiyyat siyahısında bu mənbə yalnız bir dəfə göstərilir. İstifadə edilmiş mənbələr çap olunduqları dillərdə (əvvəlcə: Azərbaycan, sonra türk, rus, ingilis, fransız, ərəb və s.) əlifba sırası ilə yazılır və ardıcıl nömrələnir. İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısında son 5 - 10 ilin ədəbiyyatına üstünlük verilir.

Referat elmi səciyyə daşıdığından akademik üslubda yazılır, anlayış, istilah, əlaqələndirici ifadələr elmi mahiyyətdə və konstruksiyada verilir, fikrin ifadəsində şablon ifadələrdən istifadə olunur. Referat yazılarkən elmi üslubdan kənara çıxmaq olmaz, məişət üslubuna aid söz və söz birləşmələrindən, milli söz əvəzinə lazımsız halda əcnəbi sözlərdən istifadə düzgün sayılmır.

Diplom (buraxiliş) işi

<u>Diplom işinin</u> yazılma qaydaları akademik yazı standartları ilə tənzimlənir. Diplom işi bakalavr və magistratura dərəcəsinin qazanmaq üçün yazılan elmitədqiqat işidir, elmi yazı kateqoriyasına aiddir və digərləri kimi fərqli qaydalara, hədəflərə malikdir. Bakalavr dərəcəsi üçün 35-40, magistratura üçün 70-80 səhifəlik elmi iş tələb olunur. Lakin bu tələblər müəyyən ixtisaslar üçün keçərli olmaya da bilər. Məsələn, memarlıq və ya mühəndislik ixtisasları üzrə yazılan diplom işləri bir qədər hesabat xarakteri daşıdığı üçün qısa olur, nəticədə məzun diplom işini əvəz edəcək layihə hazırlayır və dərəcəni qazanır.

Ilk addım məhz diplom işinin mövzusu, daha doğrusu, mövzunun düzgün seçilməsidir. Birinci, mövzunu tələbə-magistr özü seçsə, iş daha uğurlu alınar; ikinci, mövzu maksimum dərəcədə az işlənmiş olsun, əks halda, yeni bir şeylər yazmaqda çətinlik yarana bilər, deyilmiş fikirlər təkrarlanar; üçüncü, mövzu barədə kifayət qədər istinad edə biləcək mənbələr olmalıdır; dördüncü, suallar elə qoyulmalıdır ki, onlara elmi şəkildə cavab vermək mümkün olsun. Tələbə-magistranta istiqamət verəcək elmi rəhbər həmin mövzu üzrə ixtisaslaşmış

olmalıdır. Əlavələr elmi işin hədəflərinə, qoyulmuş sualların cavablandırmağa xidmət edirsə, bu zaman cədvəl, şəkil və diaqramlardan istifadə etmək olar. Diplom işi adi söz yığınına çevrilməməli, bütün fikirlər aydın, sadə şəkildə yazılmalıdır; diskriminativ fikirlərdən, pafoslu cümlələrdən yayınmaq lazımdır.

Buraxılış işi aşağıdakı quruluşda tərtib olunur:

- titul vərəqi (təsisçi, təhsil müəssisəsi, fakültə, istiqamət və ya ixtisas,
 mövzunun adı, işin rəhbəri, tələbənin adı göstərilməklə);
- buraxılış işinin tapşırıq vərəqi;
- referat;
- mündəricat;
- giriş;
- tapşırığın müəyyən olunmuş əsas hissəsi;
- yekun nəticə və ya təkliflər;
- istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı;
- əlavələr (əgər nəzərdə tutulubsa).

Buraxılış işləri əlyazma kompüter çapı şəklində təqdim olunur. Buraxılış işlərinə rəhbərlərlə yanaşı bir nəfər mütəxəssis də rəy verir. Buraxılış işlərinin məzmunu ali məktəblərin bakalavr pilləsi ixtisaslarının dövlət standartı ilə müəyyən olunmuş tələblərinə cavab verməlidir.

Buraxılış işlərinin müdafiəsi "Azərbaycan Respublikası ali təhsil müəssisələri tələbələrinin bakalavr pilləsində dövlət attestasiyası haqqında Əsasnamə"yə uyğun yaradılmış komissiya tərəfindən təşkil edilir. Buraxılış işləri müvafiq qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada saxlanılır. İncəsənət, musiqi və digər bu kimi sahələrdə hazırlanmış buraxılış işləri isə ali məktəbin müəyyən etdiyi qaydada istifadə üçün verilə bilər.

Magistrlik dissertasiyası

Magistrlik dissertasiyası – magistratura tələbəsinin, yaxud deyə bilərik magistrantın müstəqil elmi-tədqiqat işinin məhsuludur. Magistrlik dissertasiyası işinin icrası və müdafiəsi magistranta təhsil illəri ərzində qazandığı bilikləri sistemləşdirməyə, möhkəmləndirməyə, ixtisas üzrə nəzəri biliyini və praktik bacarığını daha da genişləndirməyə, konkret elmi-pedaqoji, texniki, iqtisadi, istehsal və digər məsələləri həll etməyə imkan verir, onlarda müstəqilliyi, yaradıcılığı inkişaf etdirir, elmi tədqiqat metodlarından istifadə etmək və eksperiment qoymaq qabiliyyətini aşılayır. Magistrlik dissertasiyası sırf müstəqil elmi-tədqiqat xarakteri daşısa da bu əsas etibarilə tədris-tədqiqat işlərinə aid olur. Ali təhsil müəssisəsinin tədris planında nəzərdə tutulan magistrlik dissertasiyası magistrantdan analitik, sintetik, tənqidi təfəkkür tərzi, elmi, ümumi tədqiqat metodları əsasında xüsusi metodikanın hazırlanması bacarığı, ümumiləşdirmələr etmək, nəticələr çıxarmaq qabiliyyəti tələb edir. Magistrant yazdığı dissertasiya işinin əsas mahiyyətini, mövzunun aktuallığını, tədqiqatının əsas istiqamətlərini, elmi yeniliyini, nəzəri və praktik əhəmiyyətini əldə etdiyi nəticələri sərbəst və müstəqil olaraq şərh etməyi bacarmalıdır.

Dissertasiya təlim dilində yazılmalı və müdafiə edilməlidir. <u>Magistrlik</u> dissertasiyasının strukturunu aşağıdakı ardıcıllıqla yerləşdirilmiş materiallar təşkil edir:

- titul vərəqi;
- referat;
- içindəkilər;
- giris;
- sas hissə (dissertasiyanın məzmunu);
- nəticə;
- istifadə olunan ədəbiyyat;
- əlavələr (əgər varsa).

Titul vərəqi dissertasiyanın birinci səhifəsidir və onun nümunəsi magistrlik dissertasiyasının yazılması üçün qəbul edilmiş qaydalar məcmuəsində göstərilir. Referat dissertasiyanın məzmununun qısa xülasəsidir və orada aşağıdakılar əks olunmalıdır:

- magistrantın adı və dissertasiya işinin mövzusu;
- tədqiqatın obyekti, məqsədi və xarakteri;
- tədqiqat v ə hesablamaların qısa şərhi;
- nəticə.

Referatın həcmi təxmin ən 150-200 sözdən ibarət olmalıdır. İçindəkilər dissertasiya işində olan bütün fəsillərin, hər fəslə daxil olan başlıqların və alt başlıqların hansı səhifələrdən başlandığını göstərir. *Girişdə* mövzunun aktuallığı, tədqiqatın məqsədi və obyekti haqqında qısa məlumat verilir.

<u>Osas hissədə</u> dissertasiya işində müvafiq elmi istiqamət üzrə mühüm əhəmiyyəti olan və araşdırılan məsələnin təhlili və onun yaradıcı həlli verilir. Əsas hissənin mətni fəsil, başlıqlar və alt başlıqlara bölünür. Burada lazım gəldikdə cədvəllər, şəkillər, qrafiklər, diaqramlar, sxemlər və s. verilə bilər. Nəticə hissəsində tədqiqat işinin yekunu olaraq magistrantın əldə etdiyi elmi və təcrübi nəticələr və tövsiyələr verilir.

İstifadə olunan ədəbiyyat hissəsində dissertasiya işini yerinə yetirdikdə istifadə edilmiş bütün mənbələr bir qayda olaraq əlifba sırası ilə (müəllifin soyadının birinci hərfi) ardıcıl nömrələnərək göstərilir (bəzi hallarda mənbələr istinadlara görə də nömrələnə bilər). Müəllifinə və ədəbiyyatına istinad olunmadan özgə materiallarından istifadə edildikdə, magistrlik dissertasiyası müdafiə ilə bağlı istənilən müzakirə mərhələsindən geri qaytarıla bilər.

Magistrlik dissertasiyası müstəqil elmi-tədqiqat işidir və onun yerinə yetirilməsi üçün plan tərtib olunur. İşin planlaşdırılması işçi planın tərtibi ilə başlanır və nəzərdə tutulan tədqiqatların yerinə yetirilməsi üçün yol xəritəsi müəyyənləşdirilir. Düzgün tərtib olunmuş plan seçilmiş mövzu üzrə tədqiqatların məhsuldar şəkildə təşkil olunmasına və vaxtında yerinə yetirilməsinə imkan verir. Magistr dissertasiyasının işçi planı mövzu üzrə ədəbiyyatların öyrənilməsi və

seçilməsi ilə paralel hazırlanır və elmi rəhbərlə razılaşdırılır. İşçi plan sərbəst formada tərtib edilir və mövzu üzrə aparılan tədqiqatlarda yaranan yeni müddəalara uyğun olaraq dəyişdirilir.

Magistr dissertasiyası müdafiəsi üzrə hazırlanan referat 2 vərəq həcmində olmalı, elmi işi yığcam icmalda, dolğun məzmun və kompozisiyada əks edilməlidir. Referat milli dildə olmalı, müstəsna hallarda, kafedranın razılığı ilə magistrant referatı xarici dillərdən birində yaza və müdafiə zamanı suallara həmin dildə cavab verə bilər.

Referat fənn müəllimi tərəfindən yoxlanılır, qiymətləndirilir; aşağıdakı meyarlara üstünlük verilir:

- müvafiq fənnin standart tələbləri üzrə magistrantın bilik və bacarığı;
- tədqiqatın məqsəd və vəzifələrinin reallaşdırılması (referatda qoyulan problemin aktuallığı, yeniliyi, məqsədin düzgün formalaşdırılması və ona uyğun tədqiqat vəzifələrinin təyinatı, həll metodlarının doğru seçimi və əldə edilən nəticələrin inandırıcılığı, onların məqsəd və vəzifələrə müvafiqliyi);
- arqumentlər və ümumiləşdirmələrin əsaslandırma səviyyəsi (mövzunun hərtətəfli açılışı dolğunluq və dərinlik, materialın ifadə edilməsində məntiqilik və ardıcıllıq, arqumentlər və sübutlar sisteminin, nümunələrin düzgünlüyü, materialın illüstrasiyalılığı, magistrantın dünyagörüşü, ümumiləşdirmə bacarığı);
- alınan nəticələrin keyfiyyəti və dəyəri (tədqiqatın bitkinlik dərəcəsi,
 nəticələrin mübahisəsiz və ya birmənalılıq ölçüsü);
- mənbələrindən düzgün istifadə olunması;
- materialın yazılı nitq mədəniyyəti;
- tərtib və iş materialının ümumi hazırlanma keyfiyyəti.

Referatın qiymətləndirilməsi formal xarakter daşımır, obyektivliyi işin həm müsbət və həm də mənfi cəhətlərinin dəyərləndirilməsinə əsaslanır. Qiymətləndirmə zamanı seçim, müvafiq meyarlara istinadla əsaslandırılır. İş fənn müəllimi tərəfindən məqbul hesab edildikdən sonra prezentasiyaya çıxarılır. Prezentasiyası

müvafiq fənn seminarında keçirilir, magistranta dissertasiya işinin məzmunu ilə bağlı suallar verilir: cavab qısa və motivləşdirilmiş olmalıdır. Müvafiq cavablandırmadan sonra fənn müəlliminin rəyi dinlənilir və referat işi qiymətləndirilir. Müəllim referat işini qeyri-məqbul hesab etdikdə yenidən işləmək üçün magistranta geri qaytara bilər. Müdafiədən sonra müvafiq referat işləri ixtisas kafedralarında saxlanılır.

Yoxlama sualları

- 1. Referat nədir, necə hazırlanır?
- 2. Diplom işi (buraxılış işi) yazarkən hansı qaydalara əməl olunmalıdır?
- 3. Magistr dissertasiyası necə yazılır, quruluşu və strukturu necə olmalıdır?